

Zaprimljeno: 14.07.2011.
UDK: 376.5

Izvorni znanstveni članak

SNAGE DJECE I MLADIH U RIZIKU PRI ULASKU U SUSTAV INTERVENCIJA: SPECIFIČNOSTI S OBZIROM NA SPOL¹

Ivana Maurović
Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet
Odsjek za poremećaje u ponašanju

SAŽETAK

Ovim radom nastoji se dati doprinos razumijevanju nedovoljno istraženih snaga djece i mladih u riziku. Specifični ciljevi odnose se na utvrđivanje: (1) obilježja snaga muških i ženskih ispitanika u različitim područjima, (2) razlika između muških i ženskih ispitanika obzirom na učestalost i područja pojavljivanja snaga, te (3) obrasce povezanosti snaga i područja rizičnosti. Istraživanje je provedeno na uzorku od 510 muških i 102 ženske ispitanice, prosječne dobi od 16 godina koji su zbog prisutnih problema u ponašanju tek ušli u sustav intervencija za djecu i mlade. Podaci su prikupljeni pomoću Upitnika za određivanje razine intervencije / Vođenje slučaja (UZORI/VS), a obrađivani su kvantitativnim i kvalitativnim analizama. Rezultati pokazuju kako ispitanici oba spola imaju skromnu količinu procijenjenih snaga na svim područjima. Kvalitativna analiza opisanih snaga ukazala je na vrlo slične opise snaga muških i ženskih ispitanika, te na mogućnost klasifikacije ovako opisanih snaga s obzirom na njihovu razinu i tip. Prema rezultatima robusne diskriminacijske analize, hi kvadrat testa i kvazikanoničke korelacijske analize, ispitanice imaju više snaga u području zloupotrebe sredstava ovisnosti, a ispitanici u području slobodnog vremena. Nadalje, snage muških ispitanika jesu, a ženskih nisu povezane s rizikom. Rezultati su analizirani pomoću jednog od modela za objašnjavanje interakcije rizičnih i zaštitnih čimbenika. Problematizirane su i teškoće procjenjivanja snaga koje su mogle utjecati na ovakve rezultate.

Ključne riječi: djeca i mladi u riziku, snage, rizici, specifičnosti s obzirom na spol

1. UVOD

Povijesno su istraživanja u socijalnim i ponašajnim znanostima, te praksa postupanja prema djeci i mladima s problemima u ponašanju, primjenjivala medicinski model u sklopu kojeg se nastojalo što preciznije utvrditi nedostatke, dijagnosticirati, klasificirati, i u skladu s tim provesti unaprijed određenu, „ispravnu“, intervenciju (Nickerson, Broscof i Shapiro, 2004; Walrath i sur., 2004; Žižak, 2004; Lubbe i Eloff, 2004; Tedeschi i Kilmer, 2005).

Suvremeni, postmodernistički, diskurs nudi sasvim drugačiju perspektivu, pozivajući na prihvaćanje kaotičnosti života, neizvjesnosti te relativnosti normalnosti jer, upozoravaju neki autori (Foccolt, 1997, prema Ungar, 2004a; Ungar, 2004a), normal-

nost definiraju, ne nužno „normalni“, već oni koji u tom trenutku imaju moć. U skladu s tim, posljednjih dvadesetak godina razvija se pristup orijentiran na snage, koji osnaživanjem nastoji osloboditi pojedince stigmatizirajućih dijagnostičkih klasifikacija (Cowger, 1992, prema Cowger, 1994) i vratiti im dio moći koji im pripada. Ovaj pristup podrazumijeva kako „svaki pojedinac, grupa, obitelj i zajednica imaju snage“, da stručnjaci „najbolje pomažu korisnicima surađujući s njima“, te kako je „svako okruženje puno resursa“ (Saleebey, 2002, 14-16, prema Barton, 2006). Odnosno, i djeca/mladi s najizazovnijim ponašanjima imaju snage na kojima se može temeljiti tretman (Epstein, 1999, Provence i sur., 1995, prema Buckley i Epstein, 2004). Čini se kako je upravo set snaga koji postoji u korisniku

¹ Ovaj rad dio je projekta *Usklađivanje intervencija s potrebama djece i mladih u riziku: izrada modela*, kojeg je odobrilo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, a realizira ga Odsjek za poremećaje u ponašanju Edukacijsko – rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Voditeljica projekta je prof.dr.sc. Antonija Žižak.

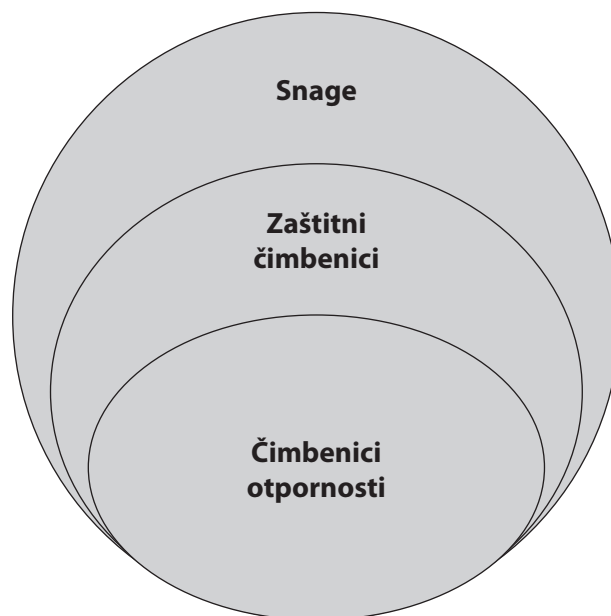
i njegovom okruženju, prije nego li tretman uopće počne, najznačajniji čimbenik uspješnosti tretmana. Neki autori su našli kako to čini 40% uspješnosti tretmana (Hubble, Duncan i Miller, 1999; Duncan i Miller, 2000). Tretman temeljen na snagama pokazao se učinkovitim s različitom populacijom u riziku (Early, 2000, Perkins i Tice, 1996, prema Cox, 2001; Siegal i sur., 1997, Rapp i sur., 1998, prema Brun i Rapp, 2001; Cox, 2006; Farmer i sur., 2005), korisnici ga doživljavaju pozitivno (Brun i Rapp, 2001) jer naglašava njihove postojeće vještine i osjećaj učinkovitosti (Dunst i sur., 1994, prema Green, McAllister i Tarte, 1997; LeBuffe i Shapiro, 2004) i time održava njihovu motivaciju za tretman (Selekman, 2005, prema Bender i sur., 2007; Cowger, 1994; Saleebay, 1996, prema Tedeschi i Kilmer, 2005).

Što su konkretno snage i u kojoj su relaciji sa sličnim konceptima, poput zaštitnih čimbenika, čimbenika otpornosti, razvojnih prednosti i sl.? Navedeni koncepti i termini koriste se kao sinonimi (Jessor i sur., 1995, prema Constantine, Bernard i Diaz, 1999), ili pak, preklapajući pojmovi. Naime, Staudinger i sur. (1993, prema Bašić, 2009) napominju kako je njihova distinkcija često arbitrarna. Uska povezanost među njima posljedica je promišljanja i djelovanja znanstvenika na različitim krajevima svijeta koji su, svjesni potrebe ulaganja u pozitivan razvoj djece, u sličnom smjeru razvijali koncepte (Bašić, 2009).

U ovom radu, ponudit će se mogući način razumijevanja razlika među njima, ponajprije kroz različitu povezanost ovih koncepata s čimbenicima rizika. Pri tome se čimbenici rizika razumijevaju kao karakteristike, varijable ili opasnosti koje, ako su prisutne, za određenog pojedinca povećavaju vjerojatnost razvijanja problema kod njega (Mrazek i Haggerty, 1994, prema Bašić, 2009). Snage (nazvane još i prednosti, resursi, promotivni faktori) je moguće promatrati kao najširi pojam, odnosno sve internalne i eksternalne čimbenike koji povećavaju pozitivne i smanjuju negativne razvojne ishode, bez obzira na postojanje/nepostojanje rizika (Leffert i sur., 1998, Sameroff i Fiese, 2000, prema Jimerson i sur., 2004). Za razliku od njih, zaštitni čimbenici i čimbenici otpornosti, u literaturi se spominju isključivo u relaciji s čimbenicima rizika, odnosno kao čimbenici koji su u izravnom i dinamičkom međuodnosu s rizičnim čimbenicima. Pri tome je razlika u opisima zaštitnih i čimbenika otpornosti u intenzitetu rizika na koji djeluju. Naime, da bi određene snage bile smatrane zaštitnim čimbenicima, dovoljno je da djeluju na rizične čimbenike općeni-

to, dok je za „status“ čimbenika otpornosti potrebno da utječu na čimbenike visokog rizika (Meschke i Peterson, 2003, prema Bašić, 2009).

Za potrebe ovog rada prihvaćeno razumijevanje odnosa između koncepata zaštitnih i čimbenika otpornosti te snaga, prikazano je pomoću slike 1.

Slika 1. Radni model za razumijevanje odnosa snaga, zaštitnih i čimbenika otpornosti

Dakle, navedene koncepte moguće je razlikovati s obzirom na njihovu povezanost s rizičnim. Dok se snage ne dovode u relaciju s rizičnim, odnosno tek nekolicina autora već i samo nepostojanje rizika na određenom području smatra snagama (Tiet i sur., 1998, prema Walrath i sur., 2004), povezanost zaštitnih i čimbenika otpornosti s rizičnim čimbenicima objašnjavana je različitim modelima. Najčešće korišteni su model dopune, interakcije i razvojnog puta (McCarthy, Laing i Walker, 2004). Prema modelu dopune, rizični i zaštitni čimbenici su suprotni krajevi istog kontinuuma, odnosno ondje gdje postoje rizični nije moguće očekivati postojanje zaštitnih čimbenika. Interakcijski model naglašava dinamičan odnos zaštitnih i čimbenika rizika, pri čemu zaštitni čimbenici imaju pozitivne učinke na razvoj uz uvjet izloženosti visokom riziku. Pri tome zaštitni čimbenici mogu djelovati na tri načina: kao otpornici od rizičnih čimbenika (primjerice druga važna odrasla osoba koja nadomješta nebrigu roditelja), kao oni koji zaustavljaju uzročne procese kroz koje djeluju rizični čimbenici (intenzivni roditeljski nadzor koji može spriječiti druženje s rizičnim vršnjacima, a potom i činjenje kaznenih djela), te kao oni koji preveniraju nastajanje rizičnih čimbenika (primjerice lak temperament djeteta koji ga štiti od zlostavljanja od strane

roditelja). Model razvojnog puta objašnjava kako interakcija zaštitnih i rizičnih čimbenika nije kumulativna, već je kontekstualno specifična i ovisna o razvojnom periodu i prijašnjim iskustvima pojedinca.

Pokušaji razumijevanja navedenih relacija dio su ekološkog pristupa prema kojem rizični i zaštitni čimbenici za probleme u ponašanju djeluju unutar različitih sustava (pojedinaac, obitelj, škola i sl.), a njihovu interakciju moguće je predvidjeti, odnosno utvrditi. S druge strane, postmoderni, konstruktivistički pristup smatra kako su relacije između rizičnih i zaštitnih čimbenika kaotične, komplekse, relativne i kontekstualne (Boyden, 2001, prema Ungar, 2004 b), odnosno jedinstvene i teško odredive.

U ovom radu, uz utvrđivanje procijenjenih snaga djece i mladih u riziku, nastojat će se steći uvid i u povezanosti tih snaga s rizicima. Pri tome će se pod snagama podrazumijevati sve pozitivne karakteristike pojedinca i okruženja. Budući da će u radu biti riječ o snagama djece i mladih koje su procijenjene od strane stručnjaka, valja se osvrnuti i na sam proces procjene snaga. Naime, riječ je o vrlo zahtjevnom procesu koji iziskuje timsko, sustavno, kreativno, a često i dugotrajno zajedničko istraživanje stručnjaka i korisnika (De Jong i Miller, 1995; Cowger, 1994), ponajprije stoga što su snage, za razliku od rizika, odnosno neprijemljenih ponašanja, često manje primjetne. Uz to, snage nisu apsolutna, već su dinamična obilježja, ovisna o kontekstu, rasi, kulturi, socijalnoj klasi, rodu i sl. (Bernard, 2004; Green, McAllister, Tarte, 2004), zbog čega je važno kod procjenjivanja imati u vidu njihovu jedinstvenost (Cowger, 1994). Tako neka snaga, ukoliko je previše izražena, može postati nedostatak (primjerice briga za druge ukoliko nije „uravnotežena“ brigom o sebi može prije biti nedostatak nego snaga). Kulturna uvjetovanost snaga možda je najočitija u kompariranju individualističkih i kolektivističkih kultura, gdje se u prvima kao snaga visoko vrednuje individualizam, a u drugima povezanost i međuovisnost (Greenfield i Cocking, 1994, prema Robinson, 2001).

Specifičnost snaga s obzirom na spol proizlazi iz različite socijalizacije djevojčica i dječaka (Hagan, Simpson i Gillis, 1987, prema Hartman i sur., 2009), koja utječe na generiranje maskuline i feminine spolne uloge. Maskulina, odnosno instrumentalna, orijentirana je na isticanje i postignuće, a feminina na pokazivanje osjećaja i empatiju (Zarevski i Mamula, 1998). To za sobom povlači i brojne psihosocijalne razlike s obzirom na spol, pa i specifične snage jednog i drugog spola. Larsen i Buss (2008, prema Jedud, 2010) temeljem uvida u različita istraživanja o razlikama između muškaraca i žena, navode kako dječaci konzistentno pokazuju veće rezultate na varijablama asertivnosti,

agresivnosti, više su orijentirani na stvari i postignuća, a djevojčice su više orijentirane na odnose, brižne su, druželjubive i suzdržane. U skladu s tim, istraživanja su pronašla kako dječaci imaju više atletskih kompetencija od djevojaka, te lakše održavaju osjećaj kompetencije, a djevojke bolje odnose i privrženost sa članovima obitelji i vršnjacima (American Association of University Women, 1992, prema Leadbeater i sur., 1999).

Ovdje su navedene samo neke od razlika u snagama dječaka i djevojčica redovne populacije, no pitanje je što je sa specifičnostima u snagama s obzirom na spol kod populacije u riziku? Ovo pitanje čini se zanimljivo tim više što je poznato kako djevojke čine manje kaznenih djela, odnosno pokazuju manje problema u ponašanju od mladića neovisno o zemlji, kulturi i razdoblju (Fagan i sur., 2007; Moffit i sur., 2001, Kruger, 2009, prema Jedud, 2010). Što to znači za djevojke koje su, umjesto socijalno nametnutog, suzdržanog ponašanja, izabrale neki oblik rizičnog ponašanja? Koje su njihove snage? Postoje li specifične snage muške i ženske populacije u riziku?

Odgovore na ova pitanja vrlo je teško dati jer se većina postojećih istraživanja odnosi na usporedbu razina i područja rizičnosti s obzirom na spol (primjerice Herrera i McCloskey, 2001; Fergusson, Woodward, Horwood 2006; Booth, Farrell, Varano, 2008; Penny, Lee, Moretti, 2010), te vrlo „uskih“ snaga, tj. zaštitnih i čimbenika otpornosti (primjerice Farrington i Painter 2003, Blisten i sur. 2005, prema Fagan i sur., 2007; Daigle i sur., 2007, Krohn i Massey, 1980, Hart i sur., 2007, Payne, Gottfredson i Kruttschnitt, 2005, prema Hartman i sur., 2009). Jedino istraživanje poznato autorici (Walrath i sur., 2004), ispitivalo je snage muške i ženske djece i mladih s psihijatrijskim teškoćama i to pomoću jednog od najpoznatijih instrumenata za mjerenje snaga djece i mladih u riziku (Behavioral and Emotional Rating Scale – BERS autora Epsteina i Sharpe, 1998, prema Lou i sur., 2008). Utvrđeno je kako cjelokupni uzorak djece i mladih ima najviše snaga u afektivnom području (definiranom kroz dječju sposobnost primanja i pružanja naklonosti), a zatim slijede ostala područja: intrapersonalno (mjereno kroz dječju percepciju vlastitog ponašanja), područje uključenosti u obitelj i povezanosti s njom, interpersonalno (ispitano kroz dječje vještine interakcije s drugima) i područje škole (mjereno kroz dječje kompetencije i uspjeh u školi). Vezano uz razlike s obzirom na spol, utvrđeno je kako djeca i mladi muškog spola imaju prosječno više procijenjenih snaga od ženskih ispitanica. Na temelju ovog jednog istraživanja nije moguće dati generalne zaključke, te je upravo svrha ovog rada pridonijeti razumijevanju snaga djece i mladih u riziku, posebice specifičnih s obzirom na spol.

CILJEVI I HIPOTEZE

Cilj rada usmjeren je na utvrđivanje specifičnih snaga muške i ženske djece i mladih koji ulaze u sustav procjene ponašanja zbog rizičnog ponašanja, odnosno problema u ponašanju.

Specifični ciljevi rada odnose se na utvrđivanje i opisivanje:

- obilježja snaga muških i ženskih ispitanika u područjima: obitelji/roditeljstvo, školovanje/zaposlenje, odnosi s vršnjacima, zlouporaba sredstava ovisnosti, slobodno vrijeme/rekreacija, ličnost/ponašanje, stavovi/orijentacija (zadano instrumentom),
- razlika između ispitanika i ispitanica s obzirom na količinu i područja pojavljivanja tih snaga,
- obrazaca povezanosti snaga ispitanika i ispitanica s područjima rizičnosti.

U skladu s ciljevima, postavljeno je očekivanje za prvi cilj te hipoteze za drugi i treći:

Očekivanje: steći će se uvid u specifičnosti procijenjenih snaga muških i ženskih ispitanika.

H1: Ispitanici muškog spola imat će više procijenjenih snaga općenito, kao i u svim procjenjivanim područjima od ispitanica ženskog spola.

H2: Očekuje se negativna povezanost između snaga i područja rizičnosti za oba spola.

METODE RADA

3.1. Mjerni instrument

U istraživanju je korišten instrument Upitnik za određivanje razine intervencije / Vođenje slučaja (u daljnjem tekstu UZORI/VS), čija originalna verzija nosi naziv Youth Level of Service/Case Management Inventory (YLS/CMI, Hoge i Andrews, 2006). Instrument je namijenjen procijeni rizika, potreba, snaga te daje smjernice za izbor najprimjerenije intervencije, određivanje ciljeva intervencije i plana vođenja slučaja. Sastoji se od sedam dijelova: (1) Procjena rizika, potreba i snaga; (2) Sažetak (suma) čimbenika rizika i potreba; (3) Procjena drugih potreba i okolnosti koje zahtijevaju posebnu pažnju; (4) Procjena stručnjaka o maloljetnikovoj/činoj razini rizika / potreba; (5) Razina održavanja kontakta; (6) Plan vođenja slučaja; (7) Provjera vođenja slučaja.

Za ovo istraživanje od posebnog značaja je 1. dio instrumenta, u sklopu kojeg se procjenjuju rizici i snage. Pomoću 42 čestice podijeljene u 8 područja: *Ranija i sadašnja kaznena djela / Sankcije,*

Obiteljske prilike / Roditeljstvo, Školovanje / Zaposlenje, Odnosi s vršnjacima, Zlouporaba sredstava ovisnosti, Slobodno vrijeme / Rekreacija, Ličnost / Ponašanje, Stavovi / Orijehtacija, opisano je tzv. „centralnih osam“ čimbenika rizika koje autori modela povezuju s delinkvencijom (Andrews, Bonta, Wormith, 2006). Uz svaku česticu procjenjuje se odsutnost (0), odnosno prisutnost (1) rizika. Snage se procjenjuju na način da je kod svakog područja (osim ranija i sadašnja kaznena djela / sankcije) moguće označiti prisutnost snaga, te ih opisati.

Testiranje instrumenta na populaciji u riziku u Hrvatskoj, dalo je visoke rezultate valjanosti i pouzdanosti ($\alpha = .913$) (Žižak i sur., 2010).

3.2. Uzorak ispitanika

Uzorak ispitanika obuhvaća 612 djece i mladih u dobi od 8 do 21 godinu koji su tijekom 2008. godine, zbog počinjenja kaznenog djela / drugih problema u ponašanju, recidivizma ili neuspjeha ranije izrečene mjere, ušli u sustav intervencija za djecu i mlade. Pri formiranju uzorka nastojalo se obuhvatiti područje cijele Hrvatske, pa su odabrani gradovi s obzirom na veličinu područja koje obuhvaćaju, pokrivajući urbana područja pet različitih veličina. Istraživanje se odvijalo u institucijama važnim za identifikaciju i procjenu rizika i snaga djece i mladih rizičnog ponašanja. Najčešće je riječ o centrima za socijalnu skrb (9), a preostale institucije (5) čine: općinska državna odvjetništva, općinski sud, savjetovalište i škola.

U tablici 1 prikazan je broj korisnika u pojedinim institucijama, iz čega je vidljivo kako se procjena, u najvećem broju slučajeva, vršila u 5 institucija. Riječ je o centrima za socijalnu skrb: Zagreb – Ured Trešnjevka, Velika Gorica, Pula, Osijek, te Općinskom državnom odvjetništvu u Zagrebu. Preostali, manji dio procjene vršen je u institucijama koje se nalaze u manjim gradovima (npr. Poreč, Križevci, Daruvar, Ogulin). Ovakav omjer korisnika je očekivan, s obzirom da institucije u većim gradovima imaju i veći broj korisnika.

Tablica 1. Broj ispitanika po pojedinim institucijama

Raspon broja ispitanika čije ponašanje je procijenjeno u instituciji	Broj institucija	Ukupni broj ispitanika čije ponašanje je procijenjeno u institucijama
<20	7	78
21-50	2	56
51 – 100	4	338
100-150	1	140

Za potrebe ovog istraživanja, uzorak ispitanika podijeljen je na dva subuzorka, odnosno djecu i mlade muškog i ženskog spola. Subuzorak ispitanika muškog spola čini 510 osoba, dakle 83% uzorka, dok je ženskih 102, odnosno 17%. Ovakav nesrazmjer u omjeru ispitanika i ispitanica u skladu je s, u uvodu navedenom, manjem učešću ženske populacije u rizičnim ponašanjima. Prosječna dob oba subuzorka je oko 16 godina, a raspon dobi u muškom uzorku ispitanika (8-21,5) nešto je veći nego u ženskom (12-20).

Instrument koji je korišten u istraživanju omogućuje utvrđivanje ukupne razine rizika za sve ispitanike, te postojanje rizika i snaga po pojedinim područjima, pa je pomoću tih informacija bilo moguće dobiti dodatne informacije o obilježjima subuzoraka. Tablica 2 sadrži informacije o procjeni ukupne razine rizika za oba subuzorka.

Tablica 2. Obilježja subuzoraka s obzirom na ukupne razine rizika

PROCJENJENE RAZINE RIZIKA	SPOL	
	M (511)	Ž (101)
Niska	35.5%	34.3%
Umjerena	46.7%	45.1%
Visoka i vrlo visoka	17.7%	20.6%

Razvidno je kako je najveći postotak djece i mladih iz oba uzorka procijenjen kao umjereno rizičan (46,7%; 45,1%), odnosno nisko rizičan (35,5%; 34,3%). Visoko i vrlo visokorizičnih rizičnih je oko petine oba uzorka (17,7%; 20,6%), s tim da je nešto viši postotak djevojaka procijenjen u ovoj kategoriji.

U tablici 3 prikazani su podaci o razinama rizika po pojedinim područjima za ispitanike/ce.

Iz prikazanih podataka, moguće je zaključiti o sličnostima subuzoraka obzirom na razine rizika u pojedinim područjima. Najveći postotak ispitanika oba subuzorka procijenjen je visokorizičnim u području slobodnog vremena. Pretežno nisko

rizičnim su procijenjeni ispitanici oba subuzorka u područjima zlouporabe sredstava ovisnosti, odnosa s vršnjacima i području obitelji/roditeljstvo. U ostalim područjima procijenjeni su pretežno kao umjereno rizični.

Situacija vezano uz snage po pojedinim područjima za oba uzorka, prikazana je u tablici 4.

Tablica 4. Frekvencije snaga po područjima za oba subuzorka

SNAGE	M	Ž
Obitelj/ Roditeljstvo	45.5%	42%
Školovanje /Zaposlenje	39.8%	41%
Odnosi s vršnjacima	22.9%	28.4%
Zlouporaba sredstava ovisnosti	28%	39.2%
Slobodno vrijeme /Rekreacija	34.1%	22.5%
Ličnost/Ponašanje	18.6%	15.7%
Stavovi/Orijentacija	25.1%	24.5%

S obzirom na frekvencije, vidljivo je kako muški i ženski ispitanici imaju najviše procijenjenih snaga na području obiteljskih prilika (45.5% : 42%) i školovanja (oko 40%). Ispitanice u većem postotku (39.2% : 28%) imaju snage na području zlouporabe sredstava ovisnosti, dok je situacija obrnuta po pitanju slobodnog vremena (34.1% : 22.5%). Subuzorci su dosta ujednačeni s obzirom na procijenjene snage na područjima školovanje/zaposlenje, stavovi / orijentacija, odnosi s vršnjacima, te ličnost/ ponašanje.

3.3. Način provođenja istraživanja

Procjenu snaga, ali i rizika i potreba maloljetnika/ca vršili su stručnjaci zaposleni u ranije navedenim institucijama, socijalni pedagozi, socijalni radnici i psiholozi, odnosno oni koji i inače vrše procjenu ponašanja djece i mladih u riziku / s problemima u ponašanju. Procjeni je prethodila edukacija o teorijskim postavkama, obilježjima i načinima primjene instrumenta. Istraživanje je provedeno u skladu s Etičkim kodeksom istraživanja s djecom (Ajduković i Kolesarić, 2003).

Tablica 3. Frekvencije rizika po područjima za oba subuzorka

RIZICI	M			Ž		
	Niska	Umjerena	Visoka	Niska	Umjerena	Visoka
RISKD HRV	27.1%	53.5%	19.4%	31.4%	52.0%	16.7%
Obitelj / Roditeljstvo	53.7%	32.7%	13.5%	42.2%	38.2%	19.6%
Školovanje/Zaposlenje	27.5%	43.3%	29.2%	22.5%	47%	32%
Odnosi s vršnjacima	56.5%	34.1%	9.4%	57.8%	32.4%	9.8%
Zlouporaba sredstava ovisnosti	65.5%	26.1%	8.4%	76.5%	17.6%	5.9%
Slobodno vrijeme	26.1%	26.5%	47.5%	17.6%	25.5%	56.9%
Ličnost/Ponašanje	21%	63.9%	15.1%	19.6%	58.8%	21.6%
Orijentacija / Stavovi	33.5%	56.5%	10%	30.4%	59.8%	9.8%

3.4. Obrada podataka

Podaci su obrađeni pomoću kvalitativnih i kvantitativnih metoda analize podataka.

3.4.1. Kvalitativne metode

Kako bi se analizirali podaci opisanih snaga za oba subuzorka, korištena je kvalitativna analiza koja omogućava interpretaciju sadržaja podataka kroz sistematičnu klasifikaciju procesa kodiranja i identificiranja tema. Kodiranjem se nastoji organizirati velika količina teksta u manje sadržajne kategorije koje se potom uspoređuju. Takav proces može rezultirati novim temama koje omogućavaju razumijevanje istraživanog fenomena (Hsieh i Shannon, 2005).

U ovom radu, kvalitativna analiza podataka vršena je kroz pet koraka. Prva četiri rađena su odvojeno za muški i ženski subuzorak, a u zadnjem koraku su rezultati jednog i drugog subuzorka stavljeni u relaciju. Prvi korak bilo je razvrstavanje izvornog teksta prema područjima koja su unaprijed definirana instrumentom. Nakon toga uslijedila je faza čitanja teksta unutar svakog područja te njihovo sažimanje u kodove. Potom se, apstrahiranjem, nastojalo kodove sažeti u kategorije. Predzadnji korak bio je utvrđivanje relacija među kategorijama nakon čega je bilo moguće navedene kategorije sagledavati kroz teme, odnosno bilo je moguće klasificirati teme. Kao zadnji korak uslijedilo je uspoređivanje klasifikiranih tema, odnosno snaga jednog i drugog subuzorka.

3.4.2. Kvantitativne metode

Kako bi se odgovorilo na drugi cilj korištena je robustna diskriminacijska analiza ROBDIS te hi kvadrat test. Za odgovor na treći cilj korištena je kvazikanonička korelacijska analiza po programu ROBKAN (Nikolić, 1991). Spomenute analize, koje su alternative diskriminacijskoj i kanoničkoj korelacijskoj analizi korištene su jer su znatno manje osjetljive na kvalitativne (kategorijalne) varijable koje su upotrijebljene za definiranje područja u upitniku UZORI/VS.

4. REZULTATI

4.1. Kvalitativna analiza opisa snaga

Kako je ranije navedeno, instrument UZORI/VS omogućava procjenjivanje i opisivanje snaga na svim područjima rizika osim na području ranija/sadašnja kaznena djela. Opisane snage obrađene su procesom kvalitativne analize koja se sastojala od pet spomenutih koraka, a u ovom dijelu rada bit će

predstavljene rezultati zadnja tri koraka, odnosno kodovi (tekst u zagradama), kategorije (podebljani tekst) (tablica 5), teme i klasificirane snage (tablice 6 i 7).

Kao što je iz tablice (tablica 5) razvidno, snage ispitanika i ispitanica po područjima vrlo su slične. Vidljivo je kako muški subuzorak ima nešto više opisanih snaga, što može biti posljedica njihove veće brojnosti u ukupnom uzorku. Vezano uz navedena područja, razvidno je kako se u području obitelji, kod oba subuzorka, najviše snaga nalazi u odnosima u obitelji, te nekim osobinama roditelja, ponajprije u njihovoj emocionalnoj toplini. Specifičnosti za muške ispitanike odnose se na vanjske izvore podrške obitelji. Znakovito je kako, kod oba subuzorka, nema opisa koji bi upućivali na snage u načinima nadziranja i discipliniranja djece i mladih od strane roditelja.

U području školovanja, oba subuzorka imaju vrlo slične procijenjene snage, odnosno one koje su preduvjet uspjeha na ovom području (dobre kognitivne sposobnosti, uključenost u obrazovni proces i sl.) te one koje upućuju na uspjeh u tom procesu (dobar školski uspjeh, završio/la školu i sl.).

Subuzorcima su vrlo slični i prema opisu snaga u području odnosa s vršnjacima (dobri odnosi s vršnjacima i pozitivne osobine vršnjaka). Neke specifičnosti odnose se ponajprije na usmjerenost na dečka kod ispitanica, odnosno pozitivne osobine važne za dobre odnose s vršnjacima kod ispitanika (društvenost, nepovodljivost).

Kontinuum neprihvatanja određenih sredstava ovisnosti prisutan je kod oba uzorka na području zlorabe sredstava ovisnosti. On se kreće od konzumiranja „lakših“ sredstava, odnosno alkohola i cigareta, pa do neprihvatanja sredstava, odnosno izrazito negativnog stava prema sredstvima ovisnosti. „Sportaš“ je kategorija koju je bilo moguće izvući iz desetak opisa snaga na ovom području.

U području slobodnog vremena, ponovno su uočene velike sličnosti muških i ženskih ispitanika, u smislu da su opisani načini aktivnog i pasivnog, ali društveno primjerenog provođenja slobodnog vremena. Pri tome valja naglasiti kako je upravo na ovom području, muški subuzorak vrlo bogat opisima različitih aktivnosti.

Područje ličnosti/ponašanja kod oba subuzorka određeno je s 3 kategorije (pozitivne osobine, prosocijalno ponašanje i dostupnost pedagoškom vođenju). Ponovno je muški uzorak nešto „bogatiji“ opisima snaga, iako su one, generalno, rijetko opisivane i za jedan i drugi subuzorak na ovom području.

Tablica 5. Snage subuzorka po područjima

PODRUČJE	ŽENSKI SUBUZORAK	MUŠKI SUBUZORAK
OBITELJ RODITELJSTVO	<ul style="list-style-type: none"> • dobri odnosi (u obitelji, s jednim/oba roditelja, drugom važnom osobom, prema obitelji) • primjerena ponašanja roditelja (brižni, suradljivi, dobro funkcioniraju) 	<ul style="list-style-type: none"> • dobri odnosi (u obitelji, s jednim/oba roditelja, drugom važnom osobom, prema obitelji) • primjerena ponašanja roditelja (brižni, suradljivi, dobro funkcioniraju) • vanjski izvori podrške obitelji (šira obitelj, financijska stabilnost obitelji)
ŠKOLOVANJE /ZAPOSLENJE	<ul style="list-style-type: none"> • pozitivne osobine (dobre kognitivne sposobnosti, odgovoran odnos prema obavezama) • uključenost u obrazovni proces (uključenost u obrazovanje/rad, zadovoljstvo izborom škole) • uspjeh vezan uz proces /rezultat (dobar akademski uspjeh, dobar odnos s vršnjacima i nastavnicima, dobro obavljanje posla) 	<ul style="list-style-type: none"> • pozitivne osobine (dobre kognitivne sposobnosti, samostalnost i odgovornost, motiviranost za školsko postignuće, drugi pozitivni interesi, pristojno ponašanje u školi) • uključenost u obrazovni proces (uključenost u obrazovanje/rad) • uspjeh vezan uz proces /rezultat (dobar školski uspjeh, završena škola, studiranje, posao)
ODNOSI S VRŠNJACIMA	<ul style="list-style-type: none"> • dobri odnosi s vršnjacima (dobar status u vršnjačkoj skupini, kvalitetan odnos s jednim/malo prijatelja) • usmjerenost na dečka (nema društvo, orijentirana na dečka) • pozitivne osobine vršnjaka (prosocijalni prijatelji) 	<ul style="list-style-type: none"> • dobri odnosi s vršnjacima (dobar status u vršnjačkoj grupi, zadovoljavajuća kvaliteta i kvantiteta odnosa) • pozitivne osobine važne za dobre odnose s vršnjacima (društenost, nepovodljivost) • pozitivne osobine vršnjaka (prosocijalni prijatelji)
ZLOUPOTREBA SREDSTAVA OVISNOSTI	<ul style="list-style-type: none"> • odbijanje sredstava ovisnosti (nema interesa za sredstva ovisnosti, ne konzumira, negativan stav prema sredstvima ovisnosti) • konzumiranje „lakših“ sredstava ovisnosti (samo cigarete, samo alkohol) 	<ul style="list-style-type: none"> • odbijanje sredstava ovisnosti (nema interesa za sredstva ovisnosti, ne konzumira, negativan stav prema sredstvima ovisnosti) • konzumiranje „lakših“ sredstava ovisnosti (samo cigarete, samo alkohol) • sportaš (sportski tip, sportski životni stil)
SLOBODNO VRIJEME /REKREACIJA	<ul style="list-style-type: none"> • aktivno provođenje slobodnog vremena (sport, umjetnost, u školi/ zajednici, dodatni posao) • pasivno provođenje slobodnog vremena (druženje s prosocijalnim vršnjacima /dečkom, čitanje, slušanje glazbe, kompjuter) 	<ul style="list-style-type: none"> • aktivno provođenje slobodnog vremena (sport, umjetnost, intelektualne aktivnosti, briga za sebe i druge, mnogo različitih interesa) • pasivno provođenje slobodnog vremena (druženje s prosocijalnim vršnjacima, čitanje, slušanje glazbe, kompjuter, puno različitih, ali nerealiziranih interesa)
LIČNOST/ PONAŠANJE	<ul style="list-style-type: none"> • pozitivne osobine (dobre kognitivne sposobnosti, odgovornost i zrelost) • socijalne vještine (primjereno ponašanje, razvijene socijalne vještine) • dostupnost pedagoškom vođenju (suradljivost, pozitivni uzori, prihvaćanje odgovornosti, poštivanje autoriteta) 	<ul style="list-style-type: none"> • pozitivne osobine (dobre kognitivne sposobnosti, emocionalna toplina, samokritičnost, adekvatno samopouzdanje, društenost) • socijalne vještine (pozitivne promjene u ponašanju, razvijene socijalne vještine) • dostupnost pedagoškom vođenju (pristojnost, mirnoća, poštivanje autoriteta; adekvatan osjećaj krivnje; otvorenost, iskrenost, komunikativnost; spremnost na suradnju, spremnost na rast i razvoj, traženje i prihvaćanje pomoći)
STAVOVI / ORJENTACIJA	<ul style="list-style-type: none"> • prosocijalna orijentacija (prosocijalni stavovi i ponašanja – uvažavanje socijalnih normi, tradicionalni stavovi, kritičnost prema kaznenom djelu) • zastupanje vlastitih stavova (bora za svoje stavove, odvažnost) 	<ul style="list-style-type: none"> • prosocijalna orijentacija (prosocijalni stavovi i vrijednosti – uvažava pozitivne i tradicionalne društvene vrijednosti, prosocijalni planovi za budućnost) • samostalnost i neovisnost (usmjerenost na vlastite resurse, odvažnost u rješavanju problema)

Neke pozitivne osobine opisivane su i unutar nekih drugih područja (primjerice školovanja, odnosa s vršnjacima).

Slični opisi snaga nalaze se i na području stavova/orijentacije posebno one koje tvore kategorije prosocijalni stavovi i dostupnost pedagoškom vođenju. Zanimljivo, i kod muških i kod ženskih ispitanika, spominju se snage koje upućuju na određenu autonomnost. Kod ispitanica ona se očituje u zastupanju vlastitih stavova, a kod ispitanika u neovisnosti i samostalnosti. Ipak, opisi takvih snaga vrlo su rijetki te je mnogo više onih opisa koji upućuju na dostupnost pedagoškom vođenju.

Predstavljene kategorije su, nakon logičkog sagledavanja njihovog značenja, „okrupnjavane“ u teme, te su utvrđivane relacije između različitih

tema. Analizom navedenih relacija uočeno je kako opisane snage imaju određene karakteristike koje je bilo moguće razvrstati s obzirom na njihovu razinu, odnosno je li riječ o snagama koje postoje u pojedincu, njegovim odnosima s drugim ljudima ili pak njegovoj uključenosti u smislene aktivnosti. Tako su te snage nazvane osobne snage, odnosno snage i snage uključenosti u smislene aktivnosti.

U tablicama 6 i 7 prikazan je sažeti opis snaga za oba subuzorka. Pri tome su u stupcima razvrstane snage s obzirom na razinu.

Kao što je iz tablica vidljivo, sličnosti snaga oba subuzorka vrlo su velike. Ono što je važno spomenuti, iako na ovom mjestu nije potkrijepljeno frekvencijama, s obzirom na razinu snaga, najveći broj opisa i jednog i drugog subuzorka odnosi se na odnosne

Tablica 6. Snage ispitanica

ODNOSNA RAZINA	RAZINA UKLJUČENOSTI U SMISLENE AKTIVNOSTI	OSOBNA RAZINA
<p>Dobri odnosi s:</p> <ul style="list-style-type: none"> • roditeljima • učiteljima • vršnjacima, dobar status u vršnjačkoj grupi • stručnjacima <p>Prosocijalne karakteristike:</p> <ul style="list-style-type: none"> • roditelja • vršnjaka 	<p>Uključenost u proces:</p> <ul style="list-style-type: none"> • obrazovanja • rada <p>Uključenost u aktivnosti slobodnog vremena</p> <ul style="list-style-type: none"> • sport • umjetnost • aktivnosti u školi/ zajednici • druženje s vršnjacima • mnogo različitih interesa <p>Uspjeh u aktivnosti</p> <ul style="list-style-type: none"> • dobar akademski uspjeh 	<p>Osobine</p> <ul style="list-style-type: none"> • dobre kognitivne sposobnosti • prosocijalni stavovi • odgovornost i zrelost <p>Ponašanje</p> <ul style="list-style-type: none"> • primjereno ponašanje • razvijene socijalne vještine • zastupanje stavova • nekonzumiranje sredstava ovisnosti • konzumiranje „lakših“ sredstava ovisnosti • suradljivost • pristojnost • prihvaćanje odgovornosti i autoriteta

Tablica 7. Snage ispitanika

ODNOSNA RAZINA	RAZINA UKLJUČENOSTI U SMISLENE AKTIVNOSTI	OSOBNA RAZINA
<p>Dobri odnosi s:</p> <ul style="list-style-type: none"> • roditeljima • učiteljima • vršnjacima, dobar status u vršnjačkoj grupi • stručnjacima <p>Prosocijalne karakteristike:</p> <ul style="list-style-type: none"> • roditelja • vršnjaka <p>Vanjski izvori podrške obitelji</p> <ul style="list-style-type: none"> • pomoć od strane članova proširene obitelji • financijska stabilnost 	<p>Uključenost u proces:</p> <ul style="list-style-type: none"> • obrazovanja • rada <p>Uključenost u aktivnosti slobodnog vremena</p> <ul style="list-style-type: none"> • sport • umjetnost • intelektualne aktivnosti • zdravlje/priroda • druženje s vršnjacima • mnogo različitih interesa <p>Uspjeh u aktivnosti</p> <ul style="list-style-type: none"> • dobar akademski uspjeh 	<p>Osobine</p> <ul style="list-style-type: none"> • dobre kognitivne sposobnosti • prosocijalni stavovi • društvenost • nepovodljivost • emocionalna toplina • samokritičnost • adekvatno samopouzdanje <p>Ponašanje</p> <ul style="list-style-type: none"> • pozitivne promjene u ponašanju • primjereno ponašanje • razvijene socijalne vještine • prosocijalni planovi za budućnost • konzumiranje „lakših“ sredstava ovisnosti • autonomija u rješavanju problema • poštivanje autoriteta • traženje i prihvaćanje pomoći

snage, slijede snage uključenosti u određene aktivnosti, a najrjeđe (što je vidljivo i prema ranije spomenutim frekvencijama snaga) su opisane osobne snage.

Odnosne snage, kod oba uzorka, najčešće ukazuju na dobre odnose djece/mladih s roditeljem/ima, prijateljima i sl.. Uz to, stručnjaci su često prepoznavali snage koje se odnose na osobine bliskih osoba, odnosno njihova prosocijalna ponašanja.

Vežano uz snage uključenosti u aktivnosti, valja napomenuti kako su stručnjaci opisali snage koje je moguće svrstati na različite kontinuumе, od same uključenost u obrazovni proces pa do uspjeha u njemu, te raznih interesa koji se manje ili više aktivno upražnjavaju.

Osobne snage odnose se na osobine i ponašanje ispitanika muškog i ženskog spola. Te snage također je moguće promatrati prema spomenutoj razini. Tako su među snagama kod oba uzorka prisutne neke postojeće/izgrađene pozitivne osobine i ponašanja, poput dobrih kognitivnih sposobnosti, odgovornosti, primjerenog ponašanja i sl. te određena asertivna ponašanja. Kao važne snage na ovoj razini, pojavile su se one koje upućuju na dostupnost pedagoškom vođenju, poput suradljivosti, pristojnosti i sl..

Vežano uz postavljeno očekivanje, za utvrditi je kako je bilo moguće steći uvid u neke specifičnosti snaga muških i ženskih ispitanika. S obzirom na razinu snage, kod ispitanika/ca su najčešće procjenjivane odnosne snage, potom snage uključenosti u smislene aktivnosti i naposljetku osobne snage. Specifičnosti koje je ovdje bilo moguće utvrditi odnose se na područje osobnosti/ponašanja, odnosno načina na koji je opisana asertivnost jednog i drugog subuzorka. Tako je kod ispitanika istaknuta ponašajna dimenzija asertivnosti (autonomija u rješavanju

problema), a kod ispitanica verbalna (zastupanje vlastitih stavova). Nadalje, na razini uključenosti u aktivnosti, za muške ispitanike karakteristične su raznovrsne i brojne aktivnosti i interesi.

4.2. Razlika između muškog i ženskog subuzroka s obzirom na procijenjene snage

Kako bi se utvrdilo postoji li statistički značajna razlika u procijenjenim snagama kod muških i ženskih ispitanika primijenjena je robustna diskriminacijska analiza (Nikolić, 1991) koja je rezultirala jednom diskriminacijskom funkcijom, značajnom na razini $p < 0.01\%$ (tablica 8). Njena vrijednost iznosi .1075, test razlike između aritmetičkih sredina (F) je 37.65, a centriodi ispitanika na diskriminacijskoj funkciji udaljeni su međusobno za 0.38 standardne devijacije. Takve vrijednosti potvrđuju kako diskriminacijska funkcija razdvaja dvije skupine, i to na način da je kod ispitanica prisutan, prema procjenama stručnjaka, veći broj snaga u odnosu na ispitanike.

Temeljem vrijednosti diskriminacijskog koeficijenta varijabli i korelacija varijabli s diskriminacijskom funkcijom može se uočiti (tablica 9) kako značajan doprinos definiranju diskriminacijske funkcije daju područje odnosa s vršnjacima, zloraba sredstava ovisnosti i slobodno vrijeme/rekreacija, pa ju je logično nazvati *funkcijom snaga u slobodno vrijeme*. Pri tome područje zloraba sredstava ovisnosti ima visoku pozitivnu korelaciju s diskriminacijskim faktorom (.63), slobodno vrijeme/rekreacija srednje visoku (-.55), negativnu korelaciju, a odnosi s vršnjacima srednje visoku, pozitivnu (.30).

Kako bi se utvrdila područja u kojima se ispitanici statistički značajno razlikuju s obzirom na frekvencije pojavljivanja, korišten je hi kvadrat test. Prema

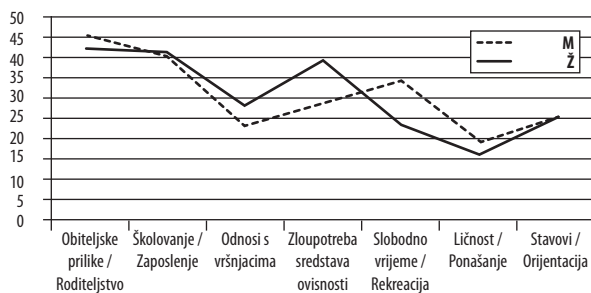
Tablica 8. Rezultati robustne diskriminacijske analize

Diskriminacijska vrijednost	Wiksova lambda	Centroidi		Standardne devijacije		F	P
		M	Ž	M	Ž		
1.	.1075	-.06	.32	.88	.84	37.65	.000

Tablica 9. Struktura diskriminacijske funkcije

Područja snaga	Diskriminacijski koeficijenti	Korelacije s diskriminacijskom funkcijom
Obiteljske prilike/Roditeljstvo	-.17	-.16
Školovanje/Zaposlenje	.07	-.02
Odnosi s vršnjacima	.33	.30
Zloupotreba sredstava ovisnosti	.63	.63
Slobodno vrijeme/Rekreacija	-.64	-.55
Ličnost/Ponašanje	-.20	-.05
Stavovi/Orijentacija	-.04	.07

rezultatima (tablica 10), uz stupanj slobode, DF-1, značajne razlike ($p < 0.05\%$), između dva subuzorka, utvrđene su u područjima zlorabe sredstava ovisnosti i slobodnog vremena/rekreacije, na način da ispitanice imaju više snaga u prvom, a ispitanicu u drugom navedenom području. U području odnosa s vršnjacima, koje je prema diskriminacijskoj analizi pokazalo srednje visoku povezanost s diskriminacijskim faktorom, hi kvadrat testom, nije utvrđena statistički značajna razlika između ispitanika. S obzirom na utvrđene frekvencije snaga po područjima, bilo je moguće napraviti profile subuzoraka (slika 2).

Slika 2. Profili subuzoraka s obzirom na frekvencije snaga po područjima

Prema navedenim rezultatima, H1 hipotezu nije moguće prihvatiti, jer se pokazalo kako ispitanice imaju više procijenjenih snaga općenito, a s obzirom na količinu snaga po pojedinim područjima, ispitanici imaju više snaga samo u području slobodnog vremena / rekreacije, dok ispitanice imaju u području zlorabe sredstava ovisnosti. U drugim područjima, nisu utvrđene statistički značajne razlike.

4.3. Povezanost područja snaga i rizika

Kako bi se utvrdila povezanost područja snaga i rizika za oba subuzorka provedene su dvije kvazikanoničke korelacijske analize. U svakoj je ekstrahirana po jedna kvazikanonička dimenzija ili

faktor. Kao što je vidljivo iz tablice 11, korelacija između područja snaga i rizika značajna je samo za poduzorak ispitanika, i to uz proporciju pogreške $p < 0,01\%$. Pri tome je njena vrijednost 0.51.

Matrica strukture para kvazikanoničkog faktora izoliranog u prostoru snaga i rizika ukazuju na smjer povezanosti. Sudeći prema visini projekcija i korelacija varijabli prvog skupa s faktorima drugog skupa (tablica 12), može se reći kako u definiranju kvazikanoničkog faktora u prostoru snaga sudjeluju sve varijable i to pozitivnim korelacijama. Najvišu, umjerenu korelaciju postiže varijabla koja definira snage u području slobodnog vremena/rekreacije, a zatim, s niskim korelacijama s kvazikanoničkim faktorom, slijede varijable u području školovanja/zaposlenja, obiteljskih prilika/roditeljstva, stavova/orijentacije.

U drugom skupu varijabli ostvarene su negativne, umjerene i niske, korelacije svih varijabli s kvazikanoničkim faktorom u prostoru rizika (tablica 13). Pri tome su najviše korelacije ostvarile varijable koje definiraju rizike, odnosno njihovo odsustvo u području slobodnog vremena/rekreacije, a potom slijede varijable u području školovanja/zaposlenja, odnosa s vršnjacima, stavova/orijentacije, obiteljskih prilika/roditeljstva i ličnosti /ponašanja.

Navedeni rezultati ukazuju da je, u skladu s postavljenom hipotezom, kod muških ispitanika, uz izražene snage u područjima slobodnog vremena/rekreacije, školovanja/zaposlenja, obiteljskih prilika/roditeljstva i stavova/ orijentacije moguće očekivati izostanak rizika na tim istim područjima, te u područjima odnosa s vršnjacima i ličnosti/ponašanja. Situacija je drugačija za uzorak ispitanica, kod kojih nije utvrđena povezanost između snaga i rizika. Prema tome, H2 hipotezu moguće je tek djelomično prihvatiti jer je samo kod ispitanika utvrđena povezanost (negativna) između područja snaga i rizika.

Tablica 10. Rezultati hi kvadrat testa

Područje snaga	Muški (%)	Žene (%)	HI-kvadrat	P (Hi-kvadrat)
Obiteljske prilike/Roditeljstvo	45	42	0,38	0,543
Školovanje/Zaposlenje	40	41	0,07	0,686
Odnosi s vršnjacima	23	28	1,41	0,233
Zloupotreba sredstava ovisnosti	28	39	5,07	0,023
Slobodno vrijeme/Rekreacija	34	23	5,21	0,021
Ličnost/Ponašanje	19	16	0,50	0,489
Stavovi/Orijentacija	25	25	0,02	0,603

Tablica 11. Značajnost kvazikanoničkih koeficijenata

Područja snage: rizici	Broj faktora	Korelacije	Kovarijance	HI-test	DF	Značajnost
M	1.	.51	2.68	150.14	42	.000
Ž	1.	.48	2.07	25.03	42	.106

Tablica 12. Matrica strukture varijabli koje definiraju područje snaga za ispitanike

Područja snage	Korelacije varijabli 1. skupa s faktorima 1. skupa	Korelacije varijabli 1. skupa s faktorima 2. skupa
Obiteljske prilike/Roditeljstvo	.68	.34
Školovanje/Zaposlenje	.70	.37
Odnosi s vršnjacima	.70	.29
Zloupotreba sredstava ovisnosti	.49	.14
Slobodno vrijeme/Rekreacija	.63	.47
Ličnost/Ponašanje	.68	.28
Stavovi/Orijentacija	.74	.31

Tablica 13. Matrica strukture varijabli koje definiraju područje rizika za ispitanike

Područja rizika	Korelacije varijabli 2. skupa s faktorima 2. skupa	Korelacije varijabli 2. skupa s faktorima 1. skupa
Ranija i sadašnja kaznena djela /sankcije	-.62	-.21
Obiteljske prilike/Roditeljstvo	-.75	-.34
Školovanje/Zaposlenje	-.72	-.40
Odnosi s vršnjacima	-.71	-.36
Zloupotreba sredstava ovisnosti	-.35	-.20
Slobodno vrijeme/Rekreacija	-.67	-.44
Ličnost/Ponašanje	-.75	-.33
Stavovi/Orijentacija	-.74	-.35

5. RASPRAVA

Temeljem podataka prikazanih u radu, posebice onih koji se odnose na opisivanje uzorka kroz frekvencije snaga, moguće je konstatirati kako su djeca i mladi u riziku procijenjeni s relativno malo snaga na svim procjenjivanim područjima. Raspon prisutnosti procijenjenih snaga po područjima kreće se od 15.7% - 42% za ženski subuzorak, odnosno 18.6% - 45.5% za muški. Područje ličnost/ponašanje procijenjeno je s najmanje snaga, a područje obitelji/roditeljstva s najviše. Nameće se pitanje realističnosti takvih procjena prema kojima više od polovice ispitanika/ca nema snage u području obitelji, odnosno više od 80% u području ličnosti/ponašanja, tim više što su snage shvaćene kao bilo koja pozitivna karakteristika djece/mladih i njihovog okruženja.

U rasvjetljavanju mogućih odgovora na to pitanje od pomoći mogu biti rezultati istraživanja snaga djece i mladih u riziku od prije deset godina (Žižak, Koller – Trbović, Lebedina – Manzoni,

2001). U dva istraživanja sa sličnom populacijom u riziku (korisnici usluga centara za socijalnu skrb i odgojnih domova), ali različitim instrumentima (YLS/CMI i Ček lista prednosti) i procjenjivačima (stručnjaci/maloljetnici), dobiveni su oprečni rezultati. Istraživanje u kojem su stručnjaci procjenjivali snage pomoću instrumenta YLS/CMI (Hrvatska verzija ovog instrumenta kasnije je nazvana UZORI), rezultiralo je nalazima vrlo sličnima kao i u ovom istraživanju, odnosno malim postotkom procijenjenih snaga, posebno u području osobnosti/ponašanja (22%). Nasuprot tome, samoprocjenom na Ček listi prednosti, djeca i mladi procijenili su kako su im više razvijene unutarnje prednosti, odnosno snage, poput pozitivnih vrijednosti, pozitivnog identiteta i sl., od vanjskih snaga (primjerice obiteljska, susjed-ska, školska potpora).

Ovi podaci daju jasnu poruku kako je o snagama djece i mladih izrazito nezahvalno, ali i nemoguće pisati ukoliko ne postoji njihova perspektiva, i to je svakako jedno od važnih ograničenja ovog istraživanja. Nadalje, oni ukazuju na moguće poteškoće u procesu procijene koje se odnose kako na procjenjivače tako i na sam instrument pomoću kojeg se procjena vrši.

Pri tome valja imati na umu nalaze koji upućuju na to da su ljudi općenito, pa tako i stručnjaci, skloniji negativna obilježja/ponašanja pripisivati unutarnjim, stabilnim osobinama osobe, a pozitivna, vanjskim okolnostima (Vonk, 1994, prema Gable i Haidt, 2005). Vjerojatno je takve pogreške još lakše činiti kada je dijete/mlada osoba upućena na procjenjivanje upravo zbog problema u ponašanju koji su često izrazito uočljivi i mogu se ispriječiti u pronalaženju snaga. Nadalje, moguće je da je određeni dio stručnjaka i dalje više usmjeren na uočavanje nedostataka, odnosno medicinski model. U literaturi se spominju brojne smjernice kojima se nastoji stručnjacima olakšati prepoznavanje i „pronalazak“ snaga. Neke od njih su: (1) snage treba tražiti svugdje (u svakom području); (2) niti jedna snaga nije premala; (3) niti jedna snaga nije prevelika; (4) potrebno je gledati u prošlost, sadašnjost i budućnost; (5) tražiti ispod „pukotina“, odnosno ponašanja koje predstavlja problem (primjerice, agresivno ponašanje može ukazivati na asertivnost) (Substance Abuse and Mental Health Services Administration, 2005).

Važno je problematizirati i pitanje adekvatnosti primijenjenog instrumenta za procjenu snaga. Iako je riječ o jednom od rijetkih instrumenata kojim se istovremeno procjenjuju i rizici i snage, procjena rizika mnogo je strukturiranija i razrađenija. Stoga

je važno promišljati bilo o doradi navedenog instrumenta, kreiranju novoga, ili pak primjenjivanju instrumenata koji omogućavaju ciljanu procjenu snaga djece i mladih u riziku, a pokazali su dobre metrijske karakteristike (za detaljni popis pogledati u Lou i sur., 2008).

Rezultati kvantitativnih i kvalitativnih analiza upućuju na sličnosti subuzoraka muških i ženskih ispitanika u opisima snaga, ali i na razlike u snagama po područjima, te povezanosti snaga s rizicima na različitim područjima.

Slična obilježja snaga oba subuzorka mogu potvrditi konstataciju Hartmana i sur. (2009), kako su zaštitni čimbenici i njihovi učinci generalni, a ne rodno specifični. Nadalje, kvalitativna analiza podataka ukazuje kako je snage djece i mladih iz ovih subuzoraka moguće klasificirati s obzirom na njihovu razinu. Drugim riječima, snage je moguće promatrati kao one pozitivne karakteristike koje se nalaze u odnosima djece i mladih s drugima, uključenosti u smislene aktivnosti te snage u njima samima. Ova kategorizacija je u mnogome slična jednoj od podjela osnovnih psiholoških potreba (Ryan i Deci, 2000): potreba za autonomijom, kompetencijom i povezanošću, te Ungarovom (2004a) razumijevanju načina na koji mladi u riziku dolaze do moći: preko odnosa s drugima; kontroliranja fizičkih, emocionalnih i socijalnih resursa potrebnih za osjećaj mentalnog zdravlja; te iskorištavanja prilika i osjećaja kompetencije. Dakle, snage na ovim područjima kod djece i mladih u riziku, moguće je promatrati kroz prizmu načina zadovoljavanja psiholoških potreba, odnosno dolaska do moći te djece i mladih.

Opisane snage po područjima bilo je moguće sagledavati na kontinuumu, od onih koje se odnose na nepostojanje rizika, odnosno postojanje rizika manjeg intenziteta (poput konzumiranja „lakših“ sredstava ovisnosti) preko onih koje su potencijali za razvoj određene snage (primjerice nerealizirani interesi) do snaga koje su ostvarene (primjerice uspjeh u školi, odgovornost i sl.). Takvi nalazi upućuju na usmjerenost određenog dijela stručnjaka na prepoznavanje širokog spektra snaga, odnosno snaga koje se tek naziru i mogle bi se razviti.

Ono što je zabrinjavajuće jest relativno malo snaga prepoznatih među osobnim snagama, odnosno onima koje bi upućivale na zadovoljenu potrebu djece i mladih oba spola za autonomijom. Je li tome uistinu tako, ili su neka ponašanja pomoću kojih mladi zadovoljavaju potrebu za autonomijom društveno neprihvatljiva te u skladu s tim percipirana

kao rizici a ne kao snage? Ungar (2004 a) tvrdi kako je to slučaj kada je riječ o djeci i mladima u riziku, i u skladu s tim, postavlja pitanje relativnosti primjerenog ponašanja i normalnosti.

Stručnjaci su često prepoznavali snage koje su važna osnova za tretman (poput suradljivosti), što je logično obzirom da je navedena procjena služila za programiranje i planiranje tretmana. Zanimljivo je kako se među snagama u području zlorabe sredstava ovisnosti pojavila kategorija sportaš. To može upućivati na stereotipno razmišljanje jednog dijela stručnjaka o tome kako sportski životni stil nužno štiti od zlorabe sredstava ovisnosti iako neka istraživanja ukazuju na suprotno, barem što se tiče upotrebe alkohola (primjerice Wichstrom i Wichstrom, 2009; Lisha i Sussman, 2010).

Specifičnosti snaga subzoraka s obzirom na spol djelomično je bilo moguće utvrditi kvantitativnim metodama, pa je dobiveno kako ispitanici imaju više prepoznatih, procijenjenih snaga u području slobodnog vremena, a ispitanice u području zlorabe sredstava ovisnosti. Takvi rezultati u skladu su s, u uvodu spomenutim, rodnim stereotipima, prema kojima su dječaci više usmjereni na postignuća, odnosno kako dječaci aktivnije provode slobodno vrijeme (Monteiro i sur., 2003, Burton i Turrell 2000, prema Azevedo i sur., 2007). Ne iznenađuju niti rezultati o više snaga u području konzumacije sredstava ovisnosti prepoznatih kod ispitanica, jer su neka istraživanja utvrdila kako se dječaci na tom području rizičnije ponašaju (Faden i Goldman 2004/2005).

Nadalje, rezultate kvazikanoničke korelacijske analize, prema kojima kod ispitanica nema značajne povezanosti između snaga i rizika, a kod ispitanika ima, nije lako interpretirati, tim više što nema dovoljno saznanja o tome kako se međusobno isprepliću i odnose čimbenici rizika i snaga općenito (McCarthy, Laing i Walker, 2004). Rezultate ispitanika moguće je sagledati pomoću modela dopune, prema kojem su rizici i snage dio istog kontinuumu, pa je postojanje snaga na određenom području povezano s nedostatkom rizika na tom istom području. S druge strane, ovaj rezultat može biti posljedica toga što su stručnjaci pri opisu snaga kao orijentir koristili opisane rizike pa nisu bili skloni tražiti snage na istom području gdje su i rizici. U uzorku ispitanica, nije utvrđena povezanost područja rizika i snaga. Moguće je i da je kod djevojaka procjenjivan samo općenitiji dio snaga, dakle onaj koji nije povezan s rizicima, dok određene specifične snage, odnosno zaštitni i čimbenici otpornosti nisu prepoznati. Takva interpretacija rezultata, ukoliko bi bila točna,

za sobom povlači važnost prepoznavanja ili pak osnaživanja, „specifičnih snaga“ odnosno zaštitnih i čimbenika otpornosti kod djece i mladih ženskog spola, tim više što u brojnim slučajevima, zaštitni čimbenici uspijevaju prevladati utjecaj rizičnih (OJJDP, 2009).

Kako je iz navedenog vidljivo, interpretacija i rasprava ovih rezultata moguća je u nekoliko smje-

rova, što je, barem dijelom, posljedica još uvijek nedovoljno istraženog koncepta snaga, posebice specifičnih s obzirom na spol, i njihovog odnosa s povezanim konstruktima kod djece i mladih u riziku. Takvo stanje poziva na daljnje upoznavanje i istraživanje ovog područja, posebice ukoliko želimo djeci i mladima u riziku vratiti dio moći koji im pripada.

LITERATURA:

- Ajduković, M. i Kolesarić, V. (Ur.) (2003). Etički kodeks istraživanja s djecom. Vijeće za djecu Vlade RH i Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Andrews, D.A., Bonta, J., Wormith, J.S. (2006): The recent, past and near future of risk and/or need assessment. *Crime & delinquency*. 52 (7). 7 – 27.
- Azevedo, M.R., Araújo, C.L.P., Reichert, F.F., Siqueira, F.V., da Silva, M.C., Hallal, P.C. (2007): Gender differences in leisure-time physical activity, *International journal of public health*. 52. 8-15.
- Barton, W.H. (2006): Incorporating the strengths perspective into intensive juvenile aftercare. *Western criminology review*. 7(2). 48–61.
- Bašić, J. (2009): Teorije prevencije: prevencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih, Zagreb: Školska knjiga.
- Bender, K., Thompson, S.J., McManus, H., Lantry, J., Flynn, P.M. (2007): Capacity for survival: exploring strengths of homeless street youth. *Child Youth Care Forum*. 36. 25-42.
- Bernard, B. (2004): Resiliency: what we have learned. San Francisco: Wested; Preuzeto 20.svibnja, 2010. s:
- Booth. J.A., Farrell, A., Varano, S.P. (2008): Social Control, Serious Delinquency, and Risky Behavior: A Gendered Analysis. *Crime & Delinquency*. 54 (3). 423-456.
- Brun, C., Rapp, R.C. (2001): Strengh – based case management: individuals' perspectives on strenghs and the case manager relationship. *Social work*. 46 (3). 278 - 288.
- Buckley, J.A., Epstein, M.H. (2004): The behavioral and emotional rating scale-2 (BERS-2): providing a comprehensive approach to strengh-based assessment. *The California school psychologist*. 9. 21-27.
- Constantine, N.A., Bernard B., Diaz, M. (1999): Measuring protective factors and resilience traits in youth: the healthy kids resilience assessment. Paper presented at the Seventh annual meeting of the Society for Prevention Research, New Orleans, LA. Preuzeto 04.06.2011. s <http://crahd.phi.org/papers/HKRA-99.pdf>
- Cox, A.L. (2001): BSW Students favor Strenghs/empowerment-based generalist practice. *Families in society: the journal of contemporary human services*, 82 (3). 305-312.
- Cox, K.F. (2006): Investigating the impact of strengh-based assessment on youth with emotional or behavioral disorders. *Journal of Child and Family Studies*. 15 (3). 287-301.
- Cowger, C.D. (1994): Assessing client strenghs: clinical assessment for client empowerment. *Social Work*. 39 (3). 262-268.
- De Jong, P., Miller, S.D. (1995): How to interview for client strenghs. *Social work*. 40 (6). 729-735.
- Duncan, B. L., Miller, S. D. (2000): The client's theory of change: consulting the client in the integrative process. *Journal of psychotherapy integration*. 10, 169-188.
- Faden, V. B., Goldman, M. (2004/2005): Introduction: alcohol and development in youth - a multidisciplinary overview. *Alcohol Research and Health*. 28, 107-108.
- Fagan, A. A., Van Horn, M.L., Hawkins, J.D., Arthur, M.W. (2007): Gender similarities and differences in the association between risk and protective factors and self – reported serious delinquency. *Prevention Science*. 8 (2). 115-124.
- Farmer, T.W, Clemmer, J.T., Leung, M., Goforth, J.B., Thompson, J.H., Keagy, K., Boucher,S. (2005): Strength-based assessment of rural AfricanAmerican early adolescents: characteristics of students in high and low groups on the Behavioral and emotional rating scale. *Journal of child and family studies*. 14 (1). 57–69.
- Fergusson DM, Woodward LJ, Horwood LJ. (2006): Gender differences in the relationship between early conduct problems and later criminality and substance abuse. *International Journal of Methods in Psychiatric Research*. 8.179–191.
- Gable, S.L., Haidt, J. (2005): What (and Why) is positive psychology? *Rewiev of General Psychology*. 9 (2). 103-110.
- Green, B.L., McAllister, C.L., Tarte, J.M. (1997): The Strenghs-based practices inventory: a tool for measuring strenghs – based service delivery in early childhood and family support programs. *Family in society: the journal of contemporary social services*. 85, (3). 326-334.
- Hartman, J.L., Turner, M.G., Daigle, L.E., Exum, M.L., Cullen, F.T. (2009): Exploring the gender differences in protective factors: implications for understanding resiliency. *International journal of offender therapy and comparative criminology*. 53 (3). 249-277.
- Herrera, V.M., McCloskey, L.A. (2001): Gender differences in the risk for delinquency youth exposed to family violence. *Child abuse & neglect*. 25, 1037–1051.

- Hoge, R.D., Andrews, D.A. (2006): Youth Level of Service/Case Management Inventory (YLS/CMI), User's Manual, MHS, Toronto.
- Hsieh, H. F., Shannon, S.E. (2005): Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative health research*. 15(9).1277-1288.
- Hubble, M.A., Duncan B.L., Miller, S.D. (1999): The heart and soul of change: what works in therapy. Preuzeto 03.06.2011 s: <http://counsellingresource.com/lib/research-library/book-reviews/research-and-critiques/what-works/>
- Jeđud, I. (2010): Doprinos perspektive korisnica Odgojnog doma Bedekovčina u razumijevanju rizičnosti kod djevojk. Doktorska disertacija. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Jimerson, S.R., Sharkley, J.D., Nyborg, V., Furlong, M.J. (2004): Strength-based assessment and school psychology: a summary and synthesis. *The California school psychologist*. 9, 9-19.
- LeBuffe, P.A., Shapiro, V.B. (2004): Lending „strength“ to assessment of preschool social-emotional health. *The California school psychologist*. 51-61.
- Leadbeater, B. J., Kuperminc, G. P., Blatt, S. J., Hertzog, C., (1999): *Developmental Psychology*. 35, (5). 1268-1282.
- Lisha, N.E., Sussman, S. (2010): Relationship of high school and college sports participation with alcohol, tobacco, and illicit drug use: A review. *Addictive Behaviors* 35, 399-407.
- Lou, C., Anthony, E. K., Stone, S., Vu, C. M., & Austin, M. J. (2008): Assessing child and youth well-being: Implications for child welfare practice. *Journal of evidence-based social work*. 5(1/2). 91-133.
- Lubbe, C., Eloff, I. (2004): Asset-Based assessment in educational psychology: capturing perceptions during a paradigm shift. *The California school psychologist*. 9, 29-38.
- McCarthy, P., Laing, K., Walker, J. (2004): Offenders of the future? Assessing the risk of children and young people becoming involved in criminal or antisocial behavior. Newcastle centre for family studies, University of Newcastle upon Tyne. Preuzeto 10.06.2011., s www.hmsu.gov.uk/
- Nickerson, A.B., Brosof, A.M., Shapiro, V.B. (2004): Predicting positive outcomes for student with emotional disturbance. *The California school psychologist*. 9, 39-49.
- Nikolić, B. (1991): Neki modeli za rješavanje problema planiranja i kontrole transformacijskih procesa u primjeni kompjutera kod osoba s teškoćama socijalne integracije. *Defektologija*. 28 (1). 129-139.
- OJJDP (2009). Resilient girls – factors that protect against delinquency. Washington, DC: Hawkins, S.R, Graham, P.W., Williams, J., and Zahn, M.A. Preuzeto 03.06.2011. s: <http://www.ncjrs.gov/pdffiles1/ojjdp/220124.pdf>
- Penney, S. R. , Lee, Z., Moretti, M.M. (2010): Gender Differences in Risk Factors for Violence: An Examination of the Predictive Validity of the Structured Assessment of Violence Risk in Youth. *Aggressive Behavior*, 36. 390-404.
- Robinson, L. (2001): A conceptual framework for social work practice with black children and adolescents in the United Kingdom: some first steps. *Journal of Social work*. 1 (2), 165-185.
- Ryan, R.M., Deci, E.L. (2000): Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development and well-being. *American Psychologist*. 55 (1). 68-78.
- Substance Abuse and Mental Health Services Administration (2005): A Strength-based approach toward addiction treatment for women. Chicago practice improvement collaborative. University of Illinois Addiction Technology Transfer Center. Preuzeto 05.06.2011. s: <https://sites.google.com/site/humanprioritiesorg/home/substance-usedisorders/strength-based-treatment>
- Tedeschi, R.G., Kilmer, R.P. (2005): Assessing strengths, resilience, and growth to guide clinical interventions. *Professional psychology: research and practice*. 36 (3). 230-237.
- Ungar, M.(2004a): Nurturing hidden resilience in troubled youth. University of Toronto Press. Toronto.
- Ungar, M. (2004b): A constructionist discourse on resilience: multiple contexts, multiple realities among at-risk children and youth. *Youth & society*. 35 (3). 341-365.
- Zarevski, P., Mamula, M. (1998): Pobjedite sramežljivost. Naklada Slap. Jastrebarsko.
- Žižak, A. (2004): Poremećaji u ponašanju: između moderne i postmoderne konceptualizacije. U: Bašić, J., Koller – Trbović, N., Uzelac, S. (ur.): Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: pristupi i pojmovna određenja. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. 45-57.
- Žižak, A., Koller-Trbović, N., Lebedina-Manzoni, M. (2001): Od rizika do intervencije. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb.

- Žižak, A., Ratkajec Gašević, G., Nikolić, B., Jeđud, I. (2010): Struktura i mjerne karakteristike Upitnika za određivanje razine intervencije / vođenje slučaja (UZORI/VS). Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja. 46 (2). 61-81.
- Walrath, C.M., Mandell, D.S., Holden, E.W., Santiago, R. L. (2004): Assessing the strenghts of children referred for community – based mental health services. Mental health services research. 6 (1). 1-9.
- Wichstrom, T., Wichstrom, L. (2009): Does sports participation during adolescence prevent later alcohol, tobacco and cannabis use. Adiction. 104(1). 138-149.

STRENGTHS OF CHILDREN AND YOUTH AT RISK ENTERING INTERVENTION SYSTEM: GENDER SPECIFICS

SUMMARY

This paper seeks to contribute to the understanding of the insufficiently explored strengths of children and youth at risk. Specific objectives are to determine: (1) strength characteristics of male and female participants in different areas (2) differences between male and female participants in frequency of strength areas, and (3) relationship patterns between strengths and risk areas for both, male and female subsamples. The study was conducted on a sample of 510 male and 102 female participants, whose average age was 16 and who were newcomer in the intervention system for children and youth at risk due to behavior problems. Data were collected with Croatian version of Youth Level of Services/Case Management Inventory (YLS/CMI), and analyzed trough quantitative and qualitative methods. Both, male and female respondents have modest amount of assessed strengths in all areas.

Qualitative analysis showed a very similar description of the strengths of both male and female respondents, and the possible classification of described strengths with respect to their level and type. According to the results of robust discriminative analysis, chi squared test and quasi - canonical correlation analysis, female possess more strengths in the substance abuse area, whereas males score higher in leisure domain. Furthermore, the strength of male respondents are associated with areas of risk, while female aren't. The results were discussed using one of the models of understanding the interaction of risk and protective factors. The paper also considers some difficulties in strengths assessment that could have affected the results.

Key words: children and youth at risk, strengths, risks, gender specific